

Madeleine Albright

Vinter i Prag. En personlig historie om krigens Europa 1937-1948

I samarbejde med Bill Woodward

På dansk ved Frank Esmann

Gads Forlag 2012

490 sider

kr. 349

”På en bakketop i Prag troner en kongeborg, som har stået der i tusind år. Fra dets vinduer kan man se en skov af forgyldte kupler og baroktårne, skifertage og kirkespir. Man kan også se stenbroen over den brede, snoede Vltava, som adstadigt flyder mod nord. --- Om morgenen den 15. marts --- var tjekkerne blevet vækket af en chokerende meddelelse: ”I morges klokken 6 krydsede tyske tropper vore grænser, og de er på vej mod Prag ad alle indfaldsveje. Bevar roen”. Morgengryet søgte stadig efter sprækker i skyerne, da den første konvoj --- kørte ind i byen og satte kurs mod kongeborgen”.

Med bl.a. disse ord (side 27f.) indleder den tidligere amerikanske udenrigsminister og tjekkiskfødt Madeleine Albright sin bog om den tjekkoslovakiske politiske vinter fra 1937 og til 1948. En aldeles vidunderlig bog. Forsidebilledet siger det hele. Foroven en tre år gammel Madeleine, der smilende misser med øjnene mod den kolde forårssol. Og forneden Wehrmachts-soldater i march på Karlsbroen i Prag. Den lille personlige på baggrund af den store politiske historie. Dermed er tonen slået an til en ægte centraleuropæisk historie.

Dette er ikke erindringer i traditionel forstand. Dem udgav Albright i 2003 under titlen ”Madam Secretary”, der ikke er oversat til dansk. Det, som fascinerer hende i nærværende bog, og som er bogens helt centrale tema, er, hvorfor vi træffer de valg, vi gør. Og hvad der adskiller os fra den verden, vi rent faktisk lever i, og det etiske univers, som f.eks. en Václav Havel opstillede. Hvad er det, der får nogle mennesker til at handle helt modigt i et kritisk øjeblik og andre til at gemme sig i mængden? Hvorfor bliver nogle mennesker stærkere i en anspændt situation, mens andre taber hovedet? Er det vor uddannelse, vor åndelige habitus, vore forældre, vore venner, traumatiske begivenheder, eller er det en kombination af det hele? Det er blot nogle af de spørgsmål, forfatteren stiller.

Da præsident Clinton i sin anden embedsperiode i 1997 valgte den 49-årige historiker Madeleine Albright (født som Marie Jana Körbelova) til udenrigsminister, fik det pressen til at interessere sig for denne ”europæisk” fødte kvinde. Washington Post kunne ret hurtigt afsløre, at hun var født af jødiske forældre. En oplysning, der kom

som en total overraskelse for Albright. Det havde hendes forældre aldrig røbet for hende.

Forklaringen på denne hemmeligholdelse skal som oftest findes i historien. I Det habsburgske Rige, der var kendetegnet ved et væld af nationaliteter, og som de østrigske arvelande Böhmen og Mähren var en del af, havde det været forbudt at tale ondt om andre nationaliteter. På den måde havde det været muligt at holde alle nationaliteter samlet på en yderst spraglet palet. ”Et autokrati, gjort menneskeligt ved dets slendrian og ligegyldighed” (Absolutismus, gemildert durch Schlamperei), som socialdemokraten Viktor Adler (1852-1918) kaldte imperiet.

De nationale og religiøse modsætninger kom imidlertid til fuld udblæsning efter imperiets opløsning i 1918. Selv om alle nationaliteter stort set hadede hinanden af et godt hjerte, kunne de dog forenes i et fælles had til jøderne. Alle jøder, men især de centraleuropæiske var derfor i takt med nazismens opkomst underlagt et voldsomt pres i årene mellem 1933 og 1945.

Det er derfor ikke overraskende, at de jøder, der kunne skjule deres afstamning, gjorde det. Således også familien Körbel. Da forældrene, Josef og Mandula giftede sig, opgav de til vielsesattesten, at deres religion var bez vyznání, dvs. ingen tro. I London antog de katolicismen.

Avisens afsløring af Körbel-familiens jødiske baggrund motiverede Albright til en meget lang rejse. Dels for helt bogstaveligt at følge i dens fodspor og erfare dens skæbne under Verdenskrigen og dels for at flette familiens historie ind i fødelandets historie og beskrive den. Begge rejser endte i virkelighedens verden sørgeligt. Albright erfarede, at mindst 25 medlemmer af familien i krigens løb var blevet sendt – først til Theresienstadt (tjekkisk Terezin) og dernæst til Auschwitz til død og udslættelse. Ingen af familiemedlemmerne, deriblandt tre bedsteforældre, overlevede. Rejsen tilbage i Tjekkiosloviets historie fra 1918 og til 1948 var også tragisk. Selv om denne historie startede positivt, endte den sørgeligt – først med landets opløsning i 1939 og dernæst ved dets indlemmelse i østblokken i 1948.

Selv om der aldrig i bogen er tvivl om forfatterens vinkling af stoffet eller om hendes sym- eller antipatier, så slår faghistorikeren og udenrigsanalytikeren Albright alligevel igennem. Bogen er hele vejen igennem veldokumenteret og velargumenteret.

Tjekkiosloviets politiske historie er naturligvis kendt af de fleste, men alligevel er den nok værd at genopfriske – set gennem Albrights kloge briller og beskrevet med hendes ord. Den tjekkioslovakiske stat oprettedes som et barn af 1. Verdenskrig og Versailles-traktaten. Bestående af som nævnt de østrigske arvelande Böhmen og

Mähren samt Slovakiet, der havde hørt under kongeriget Ungarn. Under republikkens første præsident, den karismatiske filosof Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937), udviklede den sig under mottoet ”en demokratisk, parlamentarisk og centralistisk forvaltet nationalstat” til et særsyn i mellemkrigstidens Europa. I praksis kraftigt understøttet af en allerede i kejsertiden erhvervet velstand - begrundet i mange og rigelige råstoffer og en veludviklet industrisektor.

Ligesom de fleste tjekker er Albright stolt af sit lands fortid og anfører belærende blandt andet, at 80% af Østrig-Ungarns industriproduktion lå i de tjekkiske lande. At hele 96% af befolkningen kunne læse og skrive, hvilket var dobbelt så mange som i Ungarn og flere end i Tyskland. Økonomien ekspanderede mere i Tjekkioslovakiet end i Frankrig og England osv. osv.

Men Tjekkioslovakiet fik ved sin oprettelse også indbygget to nationale bomber, hvoraf den sudetertyske blev skæbnesvanger for landets eksistens. Udover et stort ungarsk mindretal i den slovakiske del var der over to millioner etniske tyskere i de tjekkiske randområder. Disse såkaldte sudetertyskere blev i løbet af 1930'erne et stadig voksende problem for den unge republik – motiveret af det nazistiske moderland. Den centralistisk opbyggede tjekkioslovakiske stat havde ikke afsat plads til nationale særrettigheder. München-mødet mellem Hitler, Mussolini, Daladier og Chamberlain i september 1938 tvang Tjekkioslovakiet til at afstå de sudetertyske områder til Tyskland. Et møde, der afsatte varige spor, og som blev et evigt traume i tjekernes bevidsthed. Dernæst fulgte i marts 1939 den tyske besættelse af resten af republikken og dens omdannelse til et Reichs-protectorat i det 3. rige. En blodig besættelse og krig fulgte - indtil den kortvarige befrielse i 1945. Og så atter tabet af selvstændighed i februar 1948, hvor landet blev en stalinistisk satellitstat.

Albright indrømmer blankt, at hun har et glorificeret billede af mellemkrigstidens tjekkisk-slovakiske republik. Men det var det billede, hun havde fået af sine forældre, og som hun tror på. Selv har hun naturligvis ingen erindring om Prag før krigen. Hvor hendes far var tjekkisk diplomat i Beograd og hvor hele familien flygtede til London, lige før de tyske tanks rullede ind i Prag i marts 1939. Familien tilbragte hele krigen i London, hvor faren Josef, nu med efternavnet Korbelt, bestyrede BBC's radioudsendelser til hjemlandet og i øvrigt bistod Jan Masaryks eksilregering.

Albright fortæller, at selv efter at Churchill havde afløst appeasement-Chamberlain, var München-forræderiet ikke glemt i Korbelt-familien. Faren fortalte f.eks. gerne og med stolthed historien om, hvordan han i en bus i London kom til at træde en englænder over tærerne. I stedet for at undskylde sagde han: ”Det er jeg ikke ked af – det er nemlig på grund af München”. Forræderiet i München forblev et traume i den

tjekkiske nationalbevidsthed. Og forklarer, siger Albright, den overbeviste atlanticisme i tjekkisk udenrigspolitik efter Fløjlsrevolutionen.

”Mellem 1937 og 1948 var parret Benes og Masaryk oppe mod først Hitler og Ribbentrop, siden Stalin og Molotov. Historien fortæller os, at den stærkeste duo vandt i begge tilfælde – i hvert fald i en periode. Men historiens dom fortæller også, at Benes og Masaryk er den slags ledere, vi gerne ser dukke op igen” (side 424). Sådan lyder et af Albrights hjertesuk og håb. Det er hendes forhåbning, at Tjekkiet, i ånden af hendes store forbillede og mentor, digteren og præsidenten Václav Havel, understøttet af landets veludviklede industri (biler, glas, våben, kemisk og fodtøj) og inden for Nato og EU atter vil udvikle sig til en velhavende og demokratisk del af Europa.

Den britiske premierminister Neville Chamberlain og hans udenrigsminister, lord Halifax, har ikke hjemme i Albrights Hall of Fame. Det gør derimod hovedaktørerne i tilblivelsen af Tjekkoslaviet. Som f.eks. ovennævnte landsfader Tómas Masaryk, hans søn og farens foresatte og gode ven – manden med den tragiske skæbne Jan Masaryk (1886-1948) samt Eduard Benes (1884-1948) – republikkens præsident i eksil i London gennem krigsårene og efter 1945. Benes fik Tjekkoslaviet anerkendt som krigsførende allieret, godt hjulpet af mange og succesrige tjekkiske piloter i Royal Air Force samt af en modstandsbevægelse, der bl.a. spillede en heroisk og opofrende, men omdiskuteret rolle i mordet på Reichsprotektor Reinhard Heydrich (1904-42) – kaldet Himmlers ”blonde bæst”. En begivenhed, der var orkestreret af eksilregeringen i London, og som Albright beskriver i medrivende detaljer. Ligesom hun gør det med tyskernes hævn – den totale udslettelse af den tilfældigt valgte landsby Lidice samt talrige andre grusomheder.

Albright viser, hvilke frygtelige konsekvenser det kan have, når små stater kommer i vejen for magtfulde naboers interesser og ambitioner. Hun tegner et billede af et Tjekkoslaviet, der var dannet på de bedste principper, men som blev forrådt af dem, der havde skabt det. Et land, der stod på kanten af ødelæggelse – først orkestreret af tyskerne, dernæst af russerne. For at genopstå på de oprindelige principper og i dag som et eksempel for resten af Øst- og Centraleuropa.

Forfatteren stiller sig kritisk – ikke til udvisningen som sådan, men til den måde, en hævngherrig nation efter krigen drev de etniske tyskere ud af landet. Soldater omringede en landsby, og beboerne fik besked om at pakke så meget af deres ejendele, som de kunne bære. Hvorefter de under eskorte blev fulgt til grænsen og udvist. Efterladende sig husdyr. Jord og ejendom. Lignende tanker var oppe at vende i forhold til hjemmetyskerne i Sønderjylland i de lovløse og hektiske

efterkrigs måneder i 1945 – dog uden at komme til udførelse, jfr. Henrik Skov Kristensens læseværdige bog om Fårhuslejren.

Albright har sin egen version af udenrigsminister Jan Masaryks mystiske død i 1948. Officielt kaldet selvmord. Albright kalder det mord – dog uden at kunne bevise det, men mange omstændigheder omkring dødsfaldet peger i den retning.

Da forfatteren overalt bruger de korrekt stavede tjekkiske stednavne, kan det kun undre, at der side 356 anvendes det tyske Marienbad i stedet for det tjekkiske Mariánské Lázně. Al den stund navnet står lige ved siden af det tjekkiske Plzen, tysk Pilsen. Såfremt originalen har det tyske navn, er oversætteren naturligvis undskyldt.

Lad følgende overvejelse være Albrights udgangsreplik: ”En gang imellem overvejer jeg, om der i virkeligheden kun er to typer historier. Den ene ender med håb, den anden i fortvivlelse, om end det ikke altid er klart, hvad der er hvad. Der findes ingen dybere årsag til fortvivlelse end ondskabsfuldt håb (det beviste Hitler) og få egenskaber, der er mere værdifulde end den sorg og vrede, der udspringer af lidelsen. Den afgørende forskel er ikke, om en historie ender lykkeligt, men hvorvidt den i sin kerne bekræfter, at der er en mening med livet. Derfor ender denne bog om minder og krig i håb” (side 303).

”Vinter i Prag” er både fascinerende og inspirerende læsning – fuld af håb og fortvivlelse og skrevet af en klog og viljestærk kvinde. Bogen gør mange af de afgørende begivenheder i tjekkisk historie lyslevende. Albright er en charmerende og underholdende fortæller. Med hende som guide ville en centraleuropæisk odysse være både sjov og belærende. Madam Secretary har med sin seneste bog givet sine læsere en dybt personlig, rørende og vedkommende beretning om de mange tragedier, der ramte den unge stat. Og af det mod, som tjekker viste under krigen og efter.